

УДК 329(474)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6642020.10>

Прегледни рад

*Дејан Бурсаћ**

Институт за политичке студије, Београд

ПАРТИЈСКИ СИСТЕМИ БАЛТИЧКИХ ДРЖАВА: ЛЕВИЦА ИЗМЕЂУ ЕТНИЧКЕ ПОДЕЛЕ И ИДЕОЛОШКОГ РАСЦЕПА**

Сажетак

Аутор анализира генезу партијских система три балтичке земље: Естоније, Летоније и Литваније, уз посебан фокус на својеврстан идеолошки дисбаланс. Наиме, у две од три бивше совјетске републике, партије левице у дужим периодима не успевају да учествују у извршној власти, а често ни да остваре значајне изборне резултате. Владе у Естонији и Летонији током готово целог периода од стицања независности формирале су примарно, ако не и ексклузивно, странке деснице или десног центра. Супротност је Литванија, држава у којој се леви спектар партијског система укоренио и у којој постоји како идеологизовано партијско такмичење, тако и смењивост левице и деснице на власти. Аутор кроз компарацију три партијска система настоји да истражи узроке за одсуство или уочљиву потпредстављеност политичких партија левице

* dejan.bursac@ips.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад у појединим сегментима садржи делове докторске дисертације аутора („Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама”, одбрањене 6. марта 2019. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду) који до сада нису објављивани.

у две балтичке државе, као и релативни успех у једној од њих. Кроз рад су идентификована два кључна разлога за такав исход: један се односи на перцепцију улоге Комунистичке партије Совјетског Савеза (и његових идеолошких наследница) у процесу стицања независности, док је други дубље укореван и тиче се пре свега перцепције политичког представљања руске мањине, и у ширем смислу Русије као геополитичке претње, због чега долази како до својеврсног отклона већинског становништва према левим партијама, али и до специфичне политике коалирања између партија, којом се настоји блокирати учешће левице у извршној власти.

Кључне речи: Естонија, Литванија, Летонија, партијски систем, левица, десница, Балтик

УВОД

Политичке слободе уведене у Совјетском Савезу политикама гласности и демократизације, промовисаним за време мандата генералног секретара Михаила Горбачова, у комбинацији са вестима о реформским догађајима широм бившег Источног блока, убрзано су нагризале некада недодирљив ауторитет совјетске Комунистичке партије. Ускоро се јављају први про-демократски, али и сецесионистички покрети – примарно у балтичким државама. На изборима за Врховне совјете Естоније, Летоније и Литваније током 1990. године побеђују опозициони кандидати, док тзв. тврда струја у Москви у августу 1991. покушава да изведе војни пуч – али његов неуспех је само убрзао распад СССР (Јергин и Станислав 2004, 320-321). Наиме, након неуспеха пучиста, совјетска власт губи сваки ауторитет, републичке администрације се учвршћују, једнострано проглашена независност балтичких држава почиње да добија међународно признање без много протеста од стране Москве; а до краја године, осталих дванаест совјетских република стиче самосталност мирним путем. У

ноћи 25. децембра 1991. године, совјетска црвена застава је последњи пут спуштена са јарбола изнад Кремља.

Балтичке државе су, као и већина новонасталих источноевропских земаља, заједно са процесом демократизације и либерализације економије, ступиле у процес изградње државе. Формација или обнова националних идентитета посебно је била изражена на Балтику, из неколико разлога. Литванци, Летонци и Естонци имали су умерено до значајно одвојен етнички идентитет од већинског словенског, јаче историјске, економске и културолошке везе са „западним светом“ (оличеном пре свега у Нордијским земљама, али и Немачкој), као и историју независности након Првог светског рата, која је окончана анексијом од стране СССР у лето 1940. године – иако вреди поменути да је званична Москва ове три републике сматрала конститутивним чланицама Совјетског Савеза, које су самостално пришле федерацији (Marek 1968, 396). Како било, у све три републике је остао одређени број становника руске етничке припадности, мањим делом староседелачког, а већином досељеног током заједничке државе, који су од стране домицилног становништва и нарочито политичких елита виђени као својеврсна безбедносна претња. Тај расцеп се укотвио и у партијске системе, у наизглед уобичајеној идеолошкој подели левице и деснице. У раду ћемо анализирати како је то изгледало у свакој од три појединачне државе.

У анализи ћемо користити методолошки оквир установљен у бази података из експертске анкете о идеолошкој позицији владајућих партија и коалиција у бившим социјалистичким државама (Bursać 2018). Ово истраживање, у ком су прикупљена мишљења 273 експерта из 16 земаља, категоризовало је све странке и последично владајуће коалиције од обнове вишестраначја у источноевропским државама, укључујући и три анализирани балтичке државе (из којих је прикупљено 35 мишљења експерата), на једнодимензионалној скали од вредности 0 (екстремна левица) до вредности 10 (екстремна десница). Последична идеолошка вредност тј. позиција влада на истој скали је утврђена екстраполацијом идеолошке позиције појединачне чланице владе и њене релативне снаге у погледу броја парламентарних мандата.

Референтне вредности за странке којима ћемо се водити у овом раду износе: екстремна левица (0-2), умерена левица (2-4), центар (4-6), умерена десница (6-8) и екстремна десница (8-10).

ЕСТОНИЈА

У све три државе, про-демократске странке су биле испреплетене са покретима за национално осамостаљење; а конкретно у Естонији, републичка Комунистичка партија је такође изнела захтев за независношћу, одвојивши се тако од централне Комунистичке партије Совјетског Савеза. На изборима за Врховни совјет Естоније у марту 1990. године већину гласова освајају кандидати који су подржавали независност: представљени на листи опозиционог Народног фронта, али неки и на листи Комунистичке партије; док су просовјетски кандидати били окупљени око листе Заједничког савета радних колектива, који осваја око четвртине гласова. Естонија званично проглашава независност у току покушаја пуча у Москви, 20. августа 1991. (на основу: Värä 2010). Први слободни избори у независној балтичкој држави одржани су 20. септембра 1992. године, а прву владу формирао је премијер Март Лар, и она је идеолошки припадала десници (скор 7.34 на коришћеној идеолошкој скали). Десна идеолошка позиција остаће обележје естонских влада кроз готово цео период од обнове независности – уз мање изузетке (видети: Табела 1). Без обзира на то које партије су чиниле владу у фрагментираном партијском систему ове земље, мање више све су прихватале општи консензус око одређених базичних политичких питања која су их нужно квалификовале на распон десног идеолошког спектра: од умерених, до оних нешто екстремнијих. Те политике се свode на процес изградње нације, трајни вредносни и геополитички заокрет ка западу, чланство у ЕУ и НАТО, усвајање тржишне економије и демократије као принципа владавине (Лар 2016, 88-89).

Табела 1: Идеолошке позиције естонских влада 1992 – 2019.

Кабинет	Мандат	Идеолошка позиција владе	Странка премијера	Идеолошка позиција странке премијера
Лар I	1992-1994	7.34	Про Патриа	7.71
Таранд	1994-1995	7.15	Савез умерених	5.29
Вахи I	1995	5.22	Естонска коалициона партија	5.88
Вахи II	1995-1996	6.12	Естонска коалициона партија	5.88
Вахи III	1996-1997	5.53	Естонска коалициона партија	5.88
Симан	1997-1999	5.53	Естонска коалициона партија	5.88
Лар II	1999-2002	6.49	Про Патриа	7.38
Калас	2002-2003	5.38	Естонска реформска партија	7.13
Партс	2003-2005	6.51	Рес Публика	6.88
Ансип I	2005-2007	5.23	Естонска реформска партија	7
Ансип II	2007-2009	6.57	Естонска реформска партија	7.13
Ансип III	2009-2011	7.08	Естонска реформска партија	7.13
Ансип IV	2011-2014	7.13	Естонска реформска партија	7.13
Роивас I	2014-2015	5.85	Естонска реформска партија	7.13
Роивас II	2015-2016	6.11	Естонска реформска партија	7
Ратас I	2016-2019	4.56	Естонска партија центра	3.88

Носиоци извршне власти у дугим периодима биле су Естонска реформска партија, класична либерална странка по својим програмским усмерењима, Про Патриа – конзервативна, демохришћанска и националистичка странка,

али и Коалициона партија. Последња странка је заузела нешто „умеренију“ позицију ближу центру на идеолошкој скали, захваљујући понајвише социјал-либералним политикама у својим програмским документима и наступима. Први период вишестраначја обележава виша фрагментираност партијског система, уз честе промене коалиционих партнера. Леве странке нису играле значајну улогу у том периоду. Наследница Комунистичке партије, Демократска радничка партија (касније променила име у Естонска партија левице), није никада успела да уђе у парламент, освајајући тек неколико хиљада гласова на изборима. Просовјетска фракција је задржала име Комунистичка партија Естоније, али је њен рад забрањен од стране естонске владе два дана након проглашења независности (RFE/RL 1991).

Већ током ере перестројке, формира се Естонска социјалдемократска партија, настала од умерено левих опозиционих покрета без веза са Комунистичком партијом, а ова партија укључује и групе са изражено про-руском оријентацијом и карактером. Од првих слободних избора, ова партија улази у коалицију са аграрним странкама и брендира се именом „Умерени“ односно „Савез умерених“ (ест. *Mõõdukad*), избегавајући на тај начин поистовећивање са идеолошком левицом или са про-руском политиком. Умерени су се током деведесетих година борили са програмским и идентитетским проблемима, неретко учествујући у владама деснице Марта Лара и Андреса Таранда и подржавајући политике које су биле како неолибералне у економском смислу – упркос свом начелно левом усмерењу; тако и националистичке у идентитетском смислу – упркос одређеном корпусу руских гласача које је ова странка окупљала. Крајем деведесетих и почетком новог миленијума, након неколико лоших изборних резултата ова странка заузима јаснију социјалдемократску идеолошку позицију: улази у Социјалистичку интернационалу (1999) и Партију европских социјалиста (2003), а 2004. године шаље важну симболичку поруку гласачима, тако што мења име у Естонска социјалдемократска партија – СДЕ (Mikkil 2006, 23-24). Ту промену рефлектује и идентификована промена у скороу СДЕ у наредним мандатима владе, када је ова партија оцењена просечном позицијом 4, односно 3.63

на идеолошкој скали, што јасно показује заокрет ка левици. Упркос идеолошком учвршћивању на курсу умерено леве политике, са заступањем модела социјалне тржишне економије налик немачкој и промоцији вредности попут једнакости, социјалне правде, па и државе благостања, ова странка је наставила да учествује у владама деснице премијера Андруса Ансипа и Тавија Роиваса. Можемо рећи да се, после избора њеног бившег лидера Томаса Хендрика Илвеса за председника Естоније 2006. године (и реизбора 2011. године), чини да се СДЕ укотвила у партијски систем. Иако цео систем и даље значајно нагиње ка десници, резултати и континуирана подршка социјалдемократима указују на нормализацију леве политике у овој држави: странка је на парламентарним изборима 2011, 2015. и 2019. године освојила сукцесивно 17.1%, 15.2% и 9.8% гласова, док је на последњим изборима за Европски парламент, 2019. године, освојено рекордних 23.3% гласова. Узевши у обзир теорију према којој грађани „релаксираније“ гласају на европским изборима, често користећи ове изборе као могућност да искажу своје праве симпатије према некој партији или да казне владајуће странке (Nix and March 2007), за разлику од више стратешког или интересног гласања на националним изборима, јасно је да ова странка свакако има укорењену подршку у естонском електорату.

У међувремену, у партијском систему Естоније је од самих зачетака присутна још једна странка коју делимично можемо сврстати на леви део идеолошког спектра. Наиме, Естонска партија центра основана је још 1991. године, а себе сматра класичном либералном странком чији главни циљ је „формирање јаке средње класе“. Ова странка је и дуготрајни члан Савеза либерала и демократа Европе (АЛДЕ), либералне паневропске страначке фамилије. Међутим, због одређених социјалних политика, као и због чињенице да странку подржава велики број етничких Руса (Kangro 2012), ова партија је занимљива за анализу. Странка је управо због својих политика, укључујући и латентно противљење уласку у ЕУ, блиске односе са Путиновом Јединственом Русијом, као и ауторитаризма партијског лидера Едгара Сависара, била основ за прављење владајућих коалиција против ње – наиме, остале странке су се удруживале тако да би оставиле Партију центра ван власти и

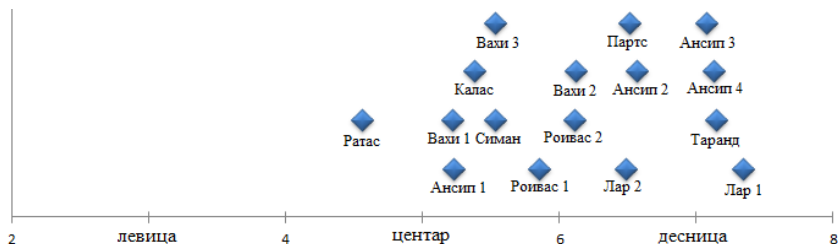
то у периоду од 2003. до 2015. године. Ипак, питање је да ли се ова странка може сматрати партијом левике, иако је резултати експертског скор а јасно сврставају на леви центар: са оценама које варирају од 3.88 до 4.25 у последње три деценије. Странка на изборима константно осваја око четвртине бирачког тела (на последњим, 2019. године, освојили су 23 процента) – што угрубо одговара броју етничких Руса у Естонији. Иако је извесно да странка има гласаче и међу Естонцима, чињеница је да она мобилизује огроман број руских гласова – иако то није кључни идеолошки или програмски фокус ове партије. Опсежна програмска платформа странке помиње Русе тек у контексту интеграције у образовни систем, као и могућности учења руског језика у државним школама (Keskerakond 2020).

Најзад, влада Јурија Ратаса формирана након избора 2016. године представља круну борбе левих или номинално левих странака у овој земљи – формирале су је Партија центра и социјалдемократе, додуше са конзервативном Про Патријом као трећим партнером. Ова влада је позиционирана скором 4.56 на идеолошкој скали. Практично све до тада, лева политика се програмски уклапала у десне владе, те је агенда обично наметана од стране већинских партнера који су дефинисали димензије релевантних питања. Ова нормализација партијског спектра и веће прихватање левих странака као легитимних десила се временом, због логичних процеса: Естонија као држава се укотвила у ЕУ и НАТО, транзиција ка независној држави је неповратна; а како левица, тако и мањине, престали су да буду посматрани с подозрењем као неко ко би могао да угрози национални суверенитет. Такође, као исход економске кризе, дошло је делимично до сумње у до тада општеприхваћени неолиберални економски модел, а нарочито су до изражаја дошле социјалне неједнакости произашле као резултат радикалних реформских политика пређашњих влада (Mikkil 2006). Коначно, дошло је делимично до прихватања и интеграције руске мањине, делом је смањена и секуритизација њиховог питања, што је дошло као логична последица готово три деценије одсуства отвореног конфликта.

Седам анализираних изборних циклуса и чак 16 различитих влада у овом периоду сведоче о нестабилној природи естонског партијског система и честим променама

владајућих коалиција. Видљиво је да су скоро све кључне партије способне да коалирају међусобно, а да се прагматски интереси често стављају испред програмских разлика (видети: Lagerspetz and Vogt 2013, 55). Међутим, ова сарадња је и олакшана јер су програмске разлике између партија изузетно мале: наиме, са изузетком социјалдемократа и Партије центра, које гравитирају између центра и левеце, највећи део естонске партијске сцене припада десном полу идеолошког спектра. Уопштено говорећи, чак и номинално лево оријентисане партије у Естонији су показивале јасно протржишно опредељење у својим социоекономским политикама, уз јаку националну оријентацију (Lagerspetz and Vogt 2013, 55). Од поменутих 16 анализираних влада Естоније, девет је припадало десници, шест – десном центру, а само једна, прва влада Јурија Ратаса, идеолошки припада левом центру – на Графикону 1. се јасно види груписање око десног пола идеолошког спектра.

Графикон 1: Утврђене позиције естонских влада 1992 – 2019. на скали левица – десница

ЛЕТОНИЈА

Резултати експертског скорa идеолошких позиција владајућих партија и коалиција (Bursać 2018) указују на то да партијски систем у Летонији показује сличне трендове као у суседној Естонији: наиме, идеолошко поље је значајно „накривљено“ ка десници, која од стицања независности доминира политичким животом ове балтичке земље. Зашто је то тако? Свесне да већина гласача левицу и даље поистовећује са комунистичком совјетском владавином и руском доминацијом,

део левих партија избегава да се јасно идеолошки декларише. Поред тога, десница се од зачетка вишестраначја профилисала као чувар летонске независности, те је веома тешко изазвати ове политике са позиције левнице (Plakans 2011). Наиме, на првим делимично слободним изборима за Врховни совјет Летоније, у марту 1990. године, локална грана Комунистичке партије се, за разлику од својих естонских колега, није експлицитно определила за независност, нити се сепаратисала од централне Комунистичке партије Совјетског Савеза. То је, краткорочно, условило убедљиву победу опозиционог Народног фронта Летоније на тим изборима (131 од 201 мандата у Совјету), док је на дужи рок произвело отклон Летонача према комунистима и уопште њима блиским идеолошким опцијама. Најзад, још један разлог налази се у етничкој дистанци. Обе земље имају значајну руску мањину, која износи око четвртине популације. Овај етнички расцеп је омео одржив развој изворне левичарске опције, а често и њихово учешће у власти, будући да се гласање за левицу перципира као гласање за опције блиске Русији (Bergmane 2017). Овакво мишљење делимично подржава и само деловање тих партија, нарочито у Летонији: пример за то је Социјалдемократска партија Хармонија, која, као отворено декларисана про-руська странка левнице, осваја највише мандата у последња три изборна циклуса, али је константно искључена из формирања владајућих коалиција.

Први слободни избори након проглашења независности Летоније одржани су у јуну 1993. године, по пропорционалном изборном систему са пет изборних јединица, који је у употреби све до данас. Мањинску владу десног центра (скор 5.8) након избора формира премијер Валдис Биркавс из странке Летонски пут.

Табела 2: Идеолошке позиције летонских влада 1992 – 2019.

Кабинет	Мандат	Идеолошка позиција владе	Странка премијера	Идеолошка позиција странке премијера
Биркавс	1993-1994	5.8	Летонски пут	5.9
Гаилис	1994-1995	5.71	Летонски пут	5.9
Шкеле I	1995-1997	5.59	(нестраначки)	-
Шкеле II	1997	5.72	(нестраначки)	-
Красте	1997-1998	5.72	Отаџбина и слобода/ЛННК	7.4
Криштопанс	1998-1999	5.66	Летонски пут	5.8
Шкеле III	1999-2000	6.44	Народна партија	6.4
Бержинс	2000-2002	5.8	Летонски пут	6.43
Репше	2002-2004	6.32	Нова ера	6.2
Емсис	2004	6.17	Унија зелених и фармера	5.4
Калвитис I	2004-2006	6.18	Народна партија	6.5
Калвитис II	2006-2007	6.14	Народна партија	6.3
Годманис	2007-2009	6.14	Летонија прво/ Летонски пут	6.2
Домбровскис I	2009-2010	6.12	Нова ера	6.4
Домбровскис II	2010-2011	5.92	Јединство	6.2
Домбровскис III	2011-2014	6.28	Јединство	6.4
Страујума I	2014	6.14	Јединство	6.4
Страујума II	2014-2016	6.29	Јединство	6.2
Кучинскис	2016-2019	6.29	Јединство	6.2

Након првобитне фрагментације партијског система и нестабилних влада у којима су кључну улогу узимали либерални Летонски пут и националистичка странка Отаџбина и слобода, а затим и Народна партија, конзервативна странка настала као лидерски покрет око премијера Андриса Шкелеа, долази до

доминације странке Јединство. Честа прекомпоновања влада су резултат основне поделе партијског система ове земље: пролетонске партије су покушавале да формирају већину како би задржале про-руске странке ван позиција извршне власти (Auers 2013, 92-101).

Јединство настаје 2010. као савез више мањих и новијих странака либералне, проевропске и конзервативне оријентације. Одмах по формирању стиче велику популарност, те доминира партијским системом ове државе у другој деценији двадесетог века. Један од подстицаја за настанак ове странке умерене деснице (скор варира у врло стабилним оквирима вредности од 6.2 до 6.4) је формирање и велика популарност леве странке Хармонија, основане као коалиција 2005, а као партија 2009. године.

И пре Хармоније су поједине мање леве странке улазиле у парламент, а понекад и у владу, додуше у врло кратким епизодама. Демократска партија Саимниекс (скор 4) је 1995. године освојила највише мандата на изборима и ушла у владу, иако није добила премијерско место. Већ на следећим изборима ова странка није освојила ниједан мандат. Гласови левице 1998. прелили су се Летонској социјалдемократској радничкој партији (скор 3.4), која осваја 13% на изборима и улази у владу Вилиса Криштопанса, али је након шест месеци руши. Већ на следећим изборима, и ову странку затиче слична судбина, те пада испод цензуса.

Општи је консензус да су гласови левице чврсто увезани са гласовима етничких Руса, те је 2002. ове гласове преузео Покрет за људска права у уједињеној Летонији, који касније мења име у Руски савез Летоније, странка која комбинује русофилску политику, леви приступ у социоекономским питањима и социјални конзервативизам. На наредним изборима популарност Руског савеза пада, што можемо повезати са настанком изборне коалиције Хармонија, која је окупила низ мањих партија социјалдемократске и про-руске оријентације. Спајање ове две програмске целине показало се са једне стране као успешна политика у смислу потпуног искориштавања потенцијала гласачког тела, а са друге као проблематична са позиције могућег уласка у извршну власт

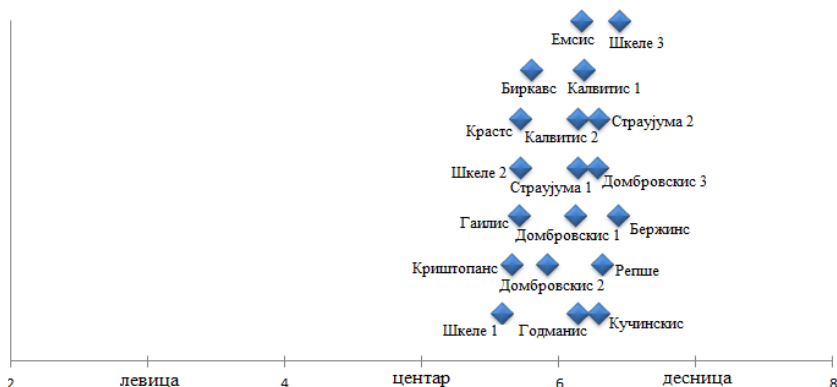
тј. коалиционог потенцијала. Већ од наредних избора 2010. и кроз целу деценију након тога, остале леве и про-руске изборне платформе немају нарочитог успеха – сви гласови су се прелили Хармонији. Њену леву позицију учврстили су негативни ефекти светске економске кризе у овој држави: раст незапослености од готово 10%, пад БДП-а за више од 15%, смањење нивоа зарада од 7% и повећање јавног дуга за 50% (World Bank 2020). Међутим, управо јачина Хармоније у бирачком телу (видети: Табела 3) била је подстицај раста популарности Јединства, као и последичном формирању влада тј. коалирању центра и деснице како би се блокирао улазак левице у извршну власт.

Табела 3: Резултати Социјалдемократске партије Хармонија на изборима

Изборни циклус	Проценат гласова	Број мандата у парламенту
2010	26.6	29/100
2011	28.4	31/100
2014	23.0	24/100
2018	19.8	23/100

Већ смо изнели податак да Летонија није имала нити једну владу левице или чак левог центра у периоду вишестраначја. Од 19 владајућих коалиција, седам је припадало десном центру, а чак 12 – десници. Све летонске владе од првих слободних избора 1993. до 2019. године налазиле су се у веома уском распону идеолошког скорa између вредности 5.59 и 6.44 (видети: Графикон 2).

Графикон 2: Утврђене позиције летонских влада 1993 – 2019. на скали левица – десница

Различите летонске партије и коалиције су губиле популарност, места у влади, па чак и места у парламенту, али готово увек су их замењивали актери сличних идеолошких светоназора – сигнализирајући стабилну политичку потражњу за одређеним програмским позицијама. Свеукупно, популарност деснице међу гласачима, упркос фрагментацији, није опадала, великим делом и због перцепције левице у контексту етничког расцепа. Наиме, партије у Летонији се такмиче у етнички подељеном електорату, где расцеп до дана данашњег није, као у Естонији, барем делимично превазиђен – Летонија се и даље практично састоји од две веома одвојене етничке заједнице, Летонаца који чине око 65%, и Руса који чине око 25% становништва (тј. Источних Словена којих укупно има преко 30%), те многе политичке партије одржавају своју популарност управо на том латентном конфликту (Pabrkis and Stokenberga 2006). Идеолошки расцеп деснице и левице се стога укоренио у етничку поделу, а још увек се нису створили услови за настанак политичких платформи које би ту поделу превазишле.

ЛИТВАНИЈА

Још као део СССР, Литванија је одржала изборе за републичко представничко тело Врховни совјет у фебруару и марту 1990. године. Комунистичка партија Литваније (КПЛ) се крајем 1989. године одвојила од централне КП СССР, те почела да подржава суверенитет ове балтичке државе. КП СССР је наставила да функционише у овој републици, окупљајући углавном функционере руског и пољског порекла (Vardys and Sedaitis 1997, 152), али је на изборима потпуно поражена, као једина листа која се противила литванској независности – освојила је тек 7 од 135 мандата. Већину су освојили кандидати КПЛ или независни кандидати које је подржавао про-демократски и про-литвански опозициони покрет Сајудис. И КПЛ и Сајудис су се залагали за независност и трансформацију Литваније, уз додуше разлике у приступу: комунисти су били скептични око брзине политичких и економских реформи, као и за нешто израженије везе са државама СССР. Из ове поделе се развија доминантни расцеп у литванском партијском систему, који ће практично опстати неокрњен све до избора 2016.

Први потпуно слободни избори у независној Литванији су одржани након више од две године: у октобру и новембру 1992. Претходно је усвојен законски оквир за изборе који је, уз блаже варијације, на снази и данас: 141 члан Сејмаса, литванског парламента, бира се мешовитим изборним системом: 70 чланова се бира пропорционално на партијским листама, док се 71 члан бира већински и двокружно, у једномандатним јединицама. Покрет Сајудис, делом због последица трансформационе кризе, а делом због унутрашњих сукоба изазваних идеолошком хетерогеношћу, губи подршку на првим изборима (Ramonaitė 2006, 70-71). Апсолутну већину од 73 мандата осваја Демократска радничка партија (ЛДДП), странка левице (скор 3.41) настала из КПЛ.

Табела 4: Идеолошке позиције литванских влада 1992 – 2020.

Кабинет	Мандат	Идеолошка позиција владе	Странка премијера	Идеолошка позиција странке премијера
Лубис	1992-1993	3.41	(нестраначки)	-
Шлежевичиус	1993-1996	3.41	Демократска радничка партија	3.41
Станкевичиус	1996	3.41	Демократска радничка партија	3.41
Вагнориус	1996-1999	7.41	Отаџбинска унија	7.41
Паксас I	1999	7.41	Отаџбинска унија	7.41
Кубилиус I	1999-2000	7.41	Отаџбинска унија	7.41
Паксас II	2000-2001	6.16	Либерална унија	7.56
Бразаускас I	2001-2004	3.98	Социјалдемократска партија	3.65
Бразаускас II	2004-2006	4.27	Социјалдемократска партија	3.82
Киркилас	2006-2008	4.94	Социјалдемократска партија	3.82
Кубилиус II	2008-2012	6.83	Отаџбинска унија	7.18
Буткевичиус I	2012-2014	4.88	Социјалдемократска партија	4.44
Буткевичиус II	2014-2016	4.81	Социјалдемократска партија	4.44
Сквернелис	2016-2020	4.51	Унија фармера и зелених	4.69

Кључно такмичење у првој деценији вишестраначја одвијало се између десне Отаџбинске уније, настале из покрета Сајудис, и Демократске радничке партије. Избори 2000. године доносе велику промену, пре свега због незадовољства електората високом незапослености (IPU 2000). Конзервативна десница тада губи 76 од претходних 86 мандата. ЛДДП био је релативни победник избора, али владу су ипак формирале новонастале либералне партије – што у неку руку представља најаву почетка краја традиционалне политичке поделе у овој земљи. Од 2001. године, ЛДДП покушава да превазиђе „сумрак“ традиционалних партија и удружује се са мањом Социјалдемократском партијом (која је од зачетка

вишестранацја била присутна у парламенту, додуше никада није остварила бољи резултат од 7% гласова) и преузимају име – Социјалдемократска партија Литваније. Левица се те године враћа на власт.

Партнер социјалдемократа у владама формираним након избора 2004. и 2012. године била је Радничка партија, номинално лева странка формирана од стране тајкуна Виктора Успаскиха. Ова странка је перципирана као популистички покрет без значајног идеолошког пројекта (Duvold and Jurkynas 2013, 129), а резултати експертског сора у датом периоду је такође смештају ближе идеолошком центру, са оценама 4.59 и 4.63.

На изборима одржаним у октобру 2016. године, литвански гласачи незадовољни спорим опоравком од последица кризе, поново су казнили владајуће партије: социјалдемократе губе више од половине мандата и постају тек трећа снага у парламенту; док Радничка партија остаје на само два мандата, у поређењу са претходних 29. Литванска унија фармера и зелених, еколошка, конзервативна и аграрна странка, која је до тада имала само један мандат, осваја 54 места и формира владу левог центра (скор 4.51) са социјалдемократама – који на тај начин настављају да партиципирају у извршној власти. Укупно гледано, социјалдемократе су учествовале у извршној власти, најчешће као стожерна странка, укупно 19 од 28 анализираних година литванског вишестранацја, што је показатељ прихваћености лево оријентисаних политика у литванском друштву. Од обнове самосталности, Литванија је имала укупно 14 влада, од чега су четири припадале левици, а по пет центру (и то левом центру) и десници.

Графикон 3: Утврђене позиције литванских влада 1992 – 2020. на скали левица – десница

У контрасту са осталим балтичким земљама, партијски систем у Литванији обележен је континуираном конкуренцијом између левице и деснице, која траје од зачетка вишестраначја. Разлоге за то можемо пронаћи у неколико чињеница. Пре свега, бројност руске и осталих источнословенских мањина у Литванији је значајно мања него у друге две балтичке државе (6% Руса, односно 7.5% Источних Словена укупно). Највећа мањина у Литванији је заправо пољска. Друго, граница Литваније и Руске Федерације своди се уствари на границу са Калињинградском облашћу, а не са централним делом територије Русије, што је извесно утицало на смањене бојазни од евентуалних етничких конфликта или руске интервенције. Треће, републички огранак Комунистичке партије јасно је стао на страну независности Литваније приликом распада СССР, легитимизујући тако леве политике у будућој независној држави и дозволивши расцепу да се пресели из етничког у идеолошко поље. Најзад, Сик и Бохслер (Sikk and Bochslers 2008, 26-27) сматрају важним и фактор мешовитог изборног система, који је на снази од зачетка вишестраначја. Наиме, овај систем не пружа подстицаје мањинским странкама да се кандидују, пре свега због демографске разурђености руске мањине – њихова етничка странка не би успела да пређе цензус за листе, нити да освоји место у једномандатним јединицама (ово наравно не важи за Пољаке, који су територијално груписани у пет општина на југоистоку земље, те њихова странка Изборна акција Пољака константно осваја по неколико мандата). Све то је резултирало одсуством етничког карактера расцепа какав постоји у летонском и естонском партијском систему.

ЗАКЉУЧАК

Друштвени расцепи су један од главних фактора који обликују партијски систем и такмичење између партија. У Естонији, етничка подела Руса и Естонаца, која у последњих неколико година губи на значају, комбиновала се са расцепом комунизам-антикомунизам (Saarts 2011, 96), при чему је огроман део политичког спектра стао на позицију антикомунистичког естонског национализма – који је због специфичног транзиционог контекста у себи уткао и вредности демократизације политичког живота и маркетизације економског система. У Летонији, како смо видели, и даље постоји огроман одијум две највеће етничке заједнице, те је и етнички расцеп кључан и трајно укореењен у партијски систем (Krupavičius 2005). Све летонске владе од обнове вишестранацја припадале су идеолошки врло уском простору десног центра. Томе је свакако допринео и иницијални став републичког огранка КП СССР, који није стао на страну независности, створивши трајну подозривост Летонаца према левим политикама као антинационалним. У Литванији, са треће стране, расцеп око комунизма је био централни, али ускоро су га заменили класични социоекономски и делимично расцеп око друштвених вредности, створивши релативно стабилну поделу на левицу и десницу, али и смењивост представника супротстављених идеологија на власти у нормалним интервалима. Томе је, као што смо видели, допринела како транзиција литванских комуниста ка модерној социјалдемократској партији која не доводи у питање национални консензус, али и значајан објективни разлог – одсуство израженог мањинског питања у највећој од три балтичке државе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Јергин, Данијел и Станислав, Џозеф. 2003. *Командни висови*. Београд: Народна књига - Алфа.
- Лар, Март. 2016. „Естонија: најрадикалније реформе“. У *Велики препород: Поуке из победе капитализма над комунизмом*, ур. А. Аслунд и С. Ђанков, 76-91. Београд: Либек.

- Auers, Daunis. 2013. „Latvia“. In: *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, eds. S. Berglund, J. Ekman, K. Deegan-Krause and T. Knutsen, 85-124. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Bergmane, Una. 2017. „What the Riga Elections Say about Latvian Politics“. *The Foreign Policy Research Institute*. Последњи приступ 17. 11. 2020. <https://www.fpri.org/article/2017/06/riga-elections-say-latvian-politics>
- Bursać, Dejan. 2018. „Expert survey on party ideology in former socialist countries, 1990-2017“. *IPS*. Последњи приступ 17. 11. 2020. <http://www.ips.ac.rs/researchers/dejan-bursac>
- Duvold, Kjetil and Jurkynas, Mindaugas. 2013. „Lithuania“. In *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, eds. S. Berglund, J. Ekman, K. Deegan-Krause and T. Knutsen, 125-166. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Hix, Simon and Marsh, Michael. 2007. „Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections“. *The Journal of Politics*, 69(2), 495-510.
- IPU. 2000. „Historical Archive of Parliamentary Election Results. Lithuania. Parliamentary Chamber: Seimas. Elections held in 2000“. *Inter-Parliamentary Union*. Последњи приступ 17. 11. 2020. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2189_00.htm
- Kangro, Karin. 2012. „Keskerakond on mitte-eestlaste seas jätkuvalt populaarseim partei“. *Postimees*. Последњи приступ 17. 11. 2020. <https://www.postimees.ee/982022/keskerakond-on-mitte-eestlaste-seas-jatkuvalt-populaarseim-partei>
- Keskerakond. 2020. „Party Platform“. *Keskerakond*. Последњи приступ 17. 11. 2020. <https://www.keskerakond.ee/en/our-party-main/pplatform-inf.html>
- Krupavičius, Algis. 2005. „Political parties and multi-party systems in the Baltic countries 1991-2001“. In *Political parties in post-Soviet space*, eds. A. Kulik and S. Pshizova, 121-136. London: Praeger.

- Lagerspetz, Mikko and Vogt, Henri. 2013. „Estonia“. In *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, eds. S. Berglund, J. Ekman, K. Deegan-Krause and T. Knutsen, 51-84. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Marek, Krystyna. 1968. *Identity and continuity of states in public international law*. Geneva: Librairie Droz.
- Mikkel, Evald. 2006. „Patterns of Party Formation in Estonia: Consolidation Unaccomplished“. In *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, ed. S. Jungerstam-Mulders, 23-50. Aldershot: Ashgate.
- Pabrakis, Artis and Štokenberg, Aiga. 2006. „Political Parties and the Party System in Latvia“. In *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, ed. S. Jungerstam-Mulders, 51-67. Aldershot: Ashgate.
- Plakans, Andrejs. 2011. „Dilemmas of The Political Left in Latvia“. *The Woodrow Wilson International Center for Scholars*. Keskerakond. Последњи приступ 17. 11. 2020. <https://www.wilsoncenter.org/publication/158-dilemmas-the-political-left-latvia>
- Ramonaite, Aine. 2006. „The Development of the Lithuanian Party System: From Stability to Perturbation“. In *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, ed. S. Jungerstam-Mulders, 69-90. Aldershot: Ashgate.
- RFE/RL. 1991. „Estonia outlaws CPSU, ECP OK“. *Oswego*. Последњи приступ 17. 11. 2020. <http://www.cs.oswego.edu/~dab/coup/RLA/91-161.RLA.txt>
- Saarts, Tonis. 2011. „Comparative Party System Analysis in Central and Eastern Europe: the Case of the Baltic States“. *Studies of Transition States and Societies*, 3(3), 83-104.
- Sikk, Allan and Bochsler, Daniel. 2008. „Impact of ethnic heterogeneity on party nationalisation in the Baltic states“. *ECPR*. Последњи приступ 17. 11. 2020. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/08d73646-002e-48ac-8b86-15fd90ea54eb.pdf>
- Vardys, V. Stanley and Sedaitis, Judith. 1997. *Lithuania: The Rebel Nation*. Boulder: Westview Press.

Värä, Einar. 2010. „The August coup and Estonian independence (1991)“. *Estonica*. Последњи приступ 17. 11. 2020. http://www.estonica.org/en/The_August_coup_and_Estonian_independence_1991

World Bank. 2020. „World Bank Open Data“. *World Bank*. Последњи приступ 17. 11. 2020. <https://data.worldbank.org/>

Dejan Bursać*

Institute for Political Studies, Belgrade

PARTY SYSTEMS OF BALTIC STATES: THE LEFT BETWEEN ETHNIC DIVISIONS AND IDEOLOGICAL CLEAVAGES

Resume

Author analyzes origin and genesis of the party systems of three Baltic countries: Estonia, Latvia and Lithuania, with a special focus on specific ideological misbalance. Namely, in two of the three former Soviet republics, left-wing parties fail to participate in the executive branch and often underperform in the elections. Cabinets of Estonia and Latvia have comprised of mostly right-wing or center-right parties for almost the entire period since independence. The opposite case is Lithuania, where the left parties are rooted in the party system, and moreover, where there is both party competition based on ideological cleavage, and changeability of the left and right parties in power. Through the comparison of three party systems, author is investigating the absence or under-representation of political parties of the left in two Baltic States, and their relative success in one of the countries in question. The paper identifies two key reasons for such an outcome. One relates to the perception of the role of Communist Party of Soviet Union (and its ideological successors) in the process of separation of a specific republic from the Soviet Union. The other is more deeply rooted in respective societies and concerns the perception of political representation of the Russian minority and, in the broader sense, Russia as a perceived geopolitical threat, leading to ostracization

* dejan.bursac@ips.ac.rs

of left-wing parties, resulting in their exclusion from government formation.

Keywords: Estonia, Lithuania, Latvia, party system, left, right, Baltic.

* Овај рад је примљен 15. новембра 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. новембра 2020. године.